JOURNAL OF THE NATIONAL CONGRESS OF HISTORIANS
ISSN: 3105-0042. eISSN: 3105-0050

DOMESTIC HISTORY – ОТАН ТАРИХЫ – ОТЕЧЕСТВЕННАЯ ИСТОРИЯ

Ғылыми мақала / Research Article
ҒТАМР / IRSTI 03.20.00

https://doi.org/ 10.65076/3105-0042.2025.3.78.94

Embassy relations between Kazakhstan and Russia in the 1700s-1720s.

N. Lapin✉
Research Institute for Jochi Ulus Studies, Astana, Kazakhstan
✉*lapin.79@mail.ru*

Abstract. Based on archival documents and published written sources, this article shows the dynamics of embassy relations between the Kazakh Khanate and the Russian state in the first decades of the 18th century. The author has systematized all known embassy contacts between the two sides and revealed new ones previously unknown in historiography. The main problems of bilateral relations raised during embassy contacts are identified: issues of military cooperation in the fight against the Dzungars, problems of security on the Kazakh-Russian border, the suppression of mutual attacks, and the establishment of trade relations. The regularity with which these issues were raised in diplomatic correspondence and during mutual embassy visits indicates that many problems remained unresolved. At the same time, both sides were formally committed to overcoming the problems that arose. The materials show that at the beginning of the 18th century, there were several centers of relations between Russia and the Kazakhs, namely Kazan, Ufa, and Tobolsk. At the same time, the Siberian administration under Governor Prince M.P. Gagarin was more active in establishing contacts with the Kazakhs. A distinctive feature of this stage in relations between the Kazakhs and Russia was the complex foreign policy situation in southern Siberia and Central Asia associated with the active policy of the Dzungar state, which was defending its interests in the region. This stage is also characterized by a revival of Russian interest in the region in the middle of the second decade of the 18th century. During this period, changes in the structure of interaction, caused by both internal reforms on the Russian side and external challenges faced by both sides, played a special role in the development of diplomatic relations between the Kazakh rulers and the Russian state. The strengthening of Russia's position in the Ural-Caspian region, as well as the growing threat from Dzungaria, forced Kazakh rulers to intensify dialogue with the Russian border administration. This manifested itself in an increase in the number of embassy missions and an expansion of the range of issues discussed, covering not only military and trade matters, but also the security of border territories. In turn, centers such as Kazan, Ufa, and especially Tobolsk became important hubs through which most embassy contacts passed. The intensity of embassy relations in the second decade of the 18th century after a hiatus allows us to distinguish this period as a separate stage in the history of diplomatic relations between the Kazakh rulers and the Russian state. The article clarifies the duration of the new stage, the dates of a number of embassies, and the content of the negotiations.

Keywords: Kazakh Khanate, Russian State, embassies, early 18th century, Tobolsk, Kazan

For citation: Lapin N. Embassy relations between Kazakhstan and Russia in the 1700s-1720s. *Journal of the National Congress of Historians.* 2025. Vol.3, no.3, pp.78-94. *https://doi.org/ 10.65076/3105-0042.2025.3.78.94*

© N. Lapin, 2025

Казахско-русские посольские связи в 1700-е-1720-е гг.

Н. Лапин
Научный институт изучения Улуса Джучи, Астана, Казахстан

Аннотация. В статье на основе архивных документов и опубликованных письменных источников показана динамика посольских связей Казахского ханства и Русского государства в первые десятилетия XVIII века. Автором систематизированы все известные посольские контакты между двумя сторонами, и показаны новые не известные ранее в историографии.
Выявлены основные проблемы двусторонних отношений, поднимаемые в ходе посольских контактов: вопросы военного сотрудничества в борьбе с джунгарами, проблемы безопасности казахско-русского пограничья, пресечение взаимных нападений, и установление торговых отношений. Регулярность поднимаемых в дипломатической переписке и в ходе взаимных посольств вопросов свидетельствует о том, что многие проблемы оставались не решенными. При этом формально обе стороны были настроены на преодоление возникавших проблем. Материалы показали, что в начале XVIII века функционировало сразу несколько центров взаимоотношений России с казахами, это Казань, Уфа и Тобольск. При этом большей активностью в налаживании контактов с казахами проявила сибирская администрация в период губернатора князя М.П. Гагарина. Особенностью данного этапа во взаимоотношениях казахов и России стала сложная внешнеполитическая обстановка в южной Сибири и Центральной Азии связанная с активной политикой Джунгарского государства отстаивавшего свои интересы в регионе. Также этап характеризуется оживлением интереса России к региону в середине второго десятилетия XVIII века. В этот период особую роль в развитии дипломатических отношений между казахскими правителями и Русским государством сыграли изменения в структуре взаимодействия, обусловленные как внутренними преобразованиями в России, так и внешними вызовами, с которыми сталкивались обе стороны. Усиление позиций России в Урало-Каспийском регионе, а также возрастающая угроза со стороны Джунгарии заставляли казахских правителей интенсифицировать диалог с российской пограничной администрацией. Это проявлялось в увеличении числа посольских миссий и в расширении круга обсуждаемых вопросов, охватывавших не только военную и торговую сферы, но и вопросы безопасности приграничных территорий. В свою очередь, центры, такие как Казань, Уфа и особенно Тобольск, становились важнейшими узлами, через которые проходило большинство посольских контактов. Интенсивность посольских связей во втором десятилетии XVIII века после перерыва позволяет выделить это время в отдельный этап в истории дипломатических отношений казахских правителей и Русского государства. В статье уточнена продолжительность нового этапа, датировка ряда посольств и содержание переговоров. В целом удалось показать динамику двусторонних отношений и определить характер связей на межгосударственном уровне. Посольские связи довольно ясно показывают стремление обеих сторон к позитивному уровню взаимоотношений, при этом несмотря на инциденты, случающиеся в пограничье приоритет во взаимоотношениях, отдавался именно дипломатическим контактам.

Ключевые слова: Казахское ханство, Русское государство, посольства, начало XVIII века, Тобольск, Казань

1700-1720 жылдардағы қазақ-орыс елшілік байланыстары

Н. Лапин

Жошы Ұлысын зерделеу ғылыми институты, Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада мұрағаттық құжаттар мен жарияланған жазбаша дереккөздер негізінде XVIII ғасырдың алғашқы онжылдықтарындағы қазақ хандығы мен Орыс мемлекетінің елшілік байланыстарының динамикасы көрсетілген. Автор екі тарап арасындағы барлық белгілі елшілік байланыстарды жүйелеп, тарихнамада бұрын-соңды болмаған жаңаларын көрсетті. Елшілік байланыстар барысында көтерілетін екіжақты қарым-қатынастардың негізгі проблемалары анықталды. Олар: жоңғарлармен күрестегі әскери ынтымақтастық мәселелері, қазақ-орыс шегарасы қауіпсіздігінің мәселелері, өзара шабуылдардың жолын кесу және сауда қатынастарын орнату. Дипломатиялық хат алмасуда және өзара елшіліктер барысында көтерілген мәселелердің жүйелілігі көптеген мәселелердің шешілмегендігін көрсетеді. Бұл ретте ресми түрде екі тарап туындаған проблемаларды еңсеруге бел буды. Материалдар көрсеткендей, XVIII ғасырдың басында Ресейдің қазақтармен қарым-қатынасының бірден бірнеше орталығы жұмыс істеді, олар Қазан, Уфа және Тобыл. Бұл ретте губернатор князь М. П. Гагарин кезеңінде Сібір әкімшілігі қазақтармен байланыс орнатуда үлкен белсенділік танытты. Қазақтар мен Ресей арасындағы қарым-қатынастағы бұл кезеңнің ерекшелігі аймақтағы өз мүдделерін қорғаған Жоңғар мемлекетінің белсенді саясатымен байланысты оңтүстік Сібір мен Орталық Азиядағы күрделі сыртқы саяси жағдай болды. Сондай-ақ, кезең XVIII ғасырдың екінші онжылдығының ортасында Ресейдің аймаққа деген қызығушылығының жандануымен сипатталады. Осы кезеңде қазақ билеушілері мен Ресей мемлекеті арасындағы дипломатиялық қатынастардың дамуында Ресей тарапындағы ішкі өзгерістерге де, екі тарап тап болған сыртқы сын-қатерлерге де байланысты өзара іс-қимыл құрылымындағы өзгерістер ерекше рөл атқарды. Орал-Каспий өңіріндегі Ресейдің позицияларының күшеюі, сондай-ақ Жоңғария тарапынан өсіп келе жатқан қауіп қазақ билеушілерін Ресей шегара Әкімшілігімен диалогты күшейтуге мәжбүр етті. Бұл елшілік миссиялар санының артуынан және әскери, сауда салаларын ғана емес, сонымен қатар шегара маңындағы аумақтардың қауіпсіздігі мәселелерін де қамтитын және талқыланатын мәселелер шеңберінің кеңеюінен көрінді. Өз кезегінде Қазан, Уфа және әсіресе Тобыл сияқты орталықтар елшілік байланыстардың көпшілігі өтетін маңызды түйіндерге айналды. Үзілістен кейінгі XVIII ғасырдың екінші онжылдығындағы елшілік байланыстардың қарқындылығы бұл уақытты қазақ билеушілері мен Орыс мемлекетінің дипломатиялық қатынастары тарихындағы жеке кезеңге бөлуге мүмкіндік береді. Мақалада жаңа кезеңнің ұзақтығы, бірқатар елшіліктердің кездесуі және келіссөздердің мазмұны көрсетілген.

Түйін сөздер: Қазақ хандығы, Орыс мемлекеті, елшіліктер, XVIII ғасырдың басы, Тобыл, қазан

Сілтеме жасау үшін: Лапин Н. 1700-1720 жылдардағы қазақ-орыс елшілік байланыстары. *Journal of the National Congress of Historians.* 2025. Vol.3, no.3, pp.78-94. *https://doi.org/ 10.65076/3105-0042.2025.3.78.94*

Кіріспе

Қазақ-орыс қатынастарының ерте кезеңіндегі маңызды буындардың бірі – 1710-жылдары қазақ билеушілері мен Ресейдің орталық және аймақтық билік органдары арасындағы дипломатиялық байланыстардың қысқа уақытты қамтығанымен, мазмұны жағынан аса қарқынды кезеңі болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Жұмыстың дереккөздік негізін Ресей мемлекеттік көне актілер архивінің (РМКАА) материалдары құрады. Аталған архивтің №122 «Қырғыз-қайсақ істері» және №248 «Сенат және оның мекемелері» қорлары (хаттар, есептер, елшілік хабарламаларының жазбалары) Қазақ хандығы мен Ресей арасындағы екіжақты қатынастар тарихын қайта қалпына келтіруге мүмкіндік беретін маңызды, кей жағдайда бірегей деректерді қамтиды.

Бұл материалдардан бөлек, қосымша ретінде Ресей империясының сыртқы саясат архивінің материалдары және әр жылдары жарияланған, елшіліктерге қатысты құжаттар да пайдаланылды.

Зерттеудің негізгі әдістері ретінде тарихи-генетикалық, тарихи-салыстырмалы әдіс, тарихи-типологиялық әдіс, тарихи кезеңдеу әдісі және ішінара тарихи-биографиялық әдіс қолданылды.

Әдеби шолу

Қазақ хандығы мен Ресейдің XVIII ғасырдың басындағы дипломатиялық байланыстарының тарихы жеке дербес зерттеу мәселесі ретінде іс жүзінде қарастырылмаған. Ерекше жағдай ретінде тек В.Я. Басиннің 1960-1970 жылдардағы еңбектерін атауға болады (Басин 1965: 41-44; Басин 1969: 68-73; Басин 1971: 122-125).

Жаңа архивтік дереккөздерді, сондай-ақ жаңадан жарияланған дипломатиялық құжаттар кешенін тарта отырып, XVIII ғасырдың басындағы қазақ-орыс қатынастары мәселелері жүйеленіп, жан-жақты зерттелген заманауи еңбектердің іс жүзінде болмауы, қазақ билеушілерінің Ресей мемлекетімен империяға дейінгі кезеңдегі дипломатиялық байланыстарының әртүрлі аспектілерін зерттеуді өзекті етеді.

Нәтижелер

Қайып ханның I Пётр патшаға жолдаған хатынан (хат 1715 жылдың шілде айының басында жазылған) жекелеген елшілік байланыстардың бұдан да ертерек басталғаны анық байқалады. Өз хатында Қайып патшадан ресми («сіздің мемлекеттік мөріңізбен») хат («қағаз») алғанын хабарлайды, әрі патшаның бұл хаты «қырғыз-қайсақтан Шора арқылы»[1] жеткізілгенін атап өтеді.

Шора – қазақ елшісі, бұл оның Ресейге қайта жіберілуімен дәлелденеді: оған орыс тарапынан келісім болған жағдайда, екіжақты сауданы ұйымдастыру үшін патша өкілін

алып келу тапсырылған[2].

Шора арқылы I Пётр патшадан Қайып ханға жеткізілген хаттың мазмұнын патша жолдауынан кейінгі сөздерден аңғаруға болады. Қайып хан орыс патшасына былай деп жазған: «мен ол хатты алдым және үлкен құрметпен қабылдадым, оған өте қуандым, әрі біз сіздердің және біздің ордаларымыздың арасында тура жолмен сауда адамдары сіздерден бізге және бізден сіздерге қауіпсіз қатынап тұрғанын қалаймыз»[3]. Яғни, патшаның хатында, ықтимал, екіжақты сауданы дамыту мәселесі сөз болған, ал Шораның екінші миссиясының мақсаты соны растайды. Осылайша, неғұрлым ертерек деп Қайып ханның елшісі Шора бастаған миссияны тану қажет.

Қайыпқа патша хатының қазақ елшісі арқылы жіберілуі дипломатиялық байланыстардың қалпына келтірілуіне жаңа мерзімдеме ұсынуға мүмкіндік береді. Ол үшін елші Шораның Ресейге жетуге, патшаның хатын алуға және Қайыптың иелігіне кері қайтуға жұмсаған ықтимал уақытын есептеу қажет. Қазақ хандығынан Санкт-Петербургке апаратын жолдың Уфа мен Мәскеу арқылы өткені белгілі.

Сол кезеңнің немесе оған жақын дереккөздеріне сүйенсек, Қайыптың Орта Сырдариядағы иеліктерінен Уфаға дейін елшілердің жолы шамамен екі айға созылған, ал Уфадан Мәскеуге дейінгі жол тағы бір айдай уақыт алған (Русские летописи … 2005: 371). Яғни бір бағыттағы жол Шораға шамамен үш ай уақыт алуы мүмкін, сәйкесінше кері қайту да сонша уақытты талап еткен, демек бүкіл миссия шамамен жарты жылға созылған, бұл Ресейде патша хаты дайындалғанға дейінгі уақытты есептемегенде. Егер Қайып Шораның келіп, патша хатын алған бойда жауап хат дайындады деп болжасақ, ал ол хат, белгілі болғандай, шілде айының басында жазылған болса, онда Шораның миссиясы 1715 жылдың басынан кешіктірілмей, тіпті 1714 жылдың соңында басталған болуы ықтимал. Осылайша, Қазақ хандығы мен Ресей мемлекеті арасындағы дипломатиялық байланыстардың қайта жандануын дәл осы кезеңге жатқызу қажет.

1715 жылдың күзінің басында Уфаға құжаттарда «батыр» және «айтулы адам» деп аталған қазақ елшісі Тойғанұр келеді. Қазақ елшісі өзімен бірге қазақ билеушісі Әбілқайыр ханнан келген жолдауды алып келген, алайда оның миссиясы мұнымен аяқталмаған. Әбілқайырдың тапсырмасынан («бұйрығынан») бөлек, Тойғанұр аға хан Қайыптың әмірін орындай отырып, одан орыс патшасына арналған хатты Қазанға жеткізген[4] (ол 1716 жылдың наурызында келген).

Қазақ билеушілерінің хаттары мен олардың елшісінің хабарламалары қазақ тарапы көтерген бірнеше өзекті мәселелерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, Қайыптың жолдауында бірінші мәселе ретінде Ресей мемлекетімен тікелей сауда байланыстарын орнату мәселесі қойылған (мүмкін, патша жолдауына жауап ретінде). Осыған ықпал ететін практикалық шаралардың бірі ретінде Қайып орыс патшасына хан ордасына арнайы тағайындалған адам жіберуді ұсынған. Келісім болған жағдайда, қазақ билеушісі патша өкілімен бірге өз тарапынан орыс жағымен сауда жасауға мүдделі «мыңға жуық адамды» жіберуге уәде берген[5].

Екінші мәселе Әбілқайырдың шегаралық қоныстарға жасаған шабуылдарына байланысты туындаған проблемаларды реттеу болды. Қайып өз хатында бұл шабуылдарға қатысы жоқ екенін айтып, Әбілқайырға тиісті ескерту жасағанын, яғни оның «сіздің патшалық мәртебеңіздің жағына мұндай тәртіппен мүлде бармауы»[6] керектігін тапсырғанын жеткізді. Сонымен қатар, қазақтардың ұлы ханы өз хатында өткен жыл-

дардағы шабуылдар барысында орыстардың тұтқынына түскен екі адамды босатуды сұрады, олар «ең таңдаулы адам» Текібас Шорабаевті және ханның «сиповщигі» Бермухамметті[7]. «Сыбысшы» (сыбыс немесе сыбызғы тұқымдас үрмелі аспапта ойнайтын адам) – сыбызғы (сиповка) аспабында ойнайтын музыкант, соның ішінде әскери музыкант. (Словарь … 2000: 155). Қайып ханның хаты 2005 және 2014 жылдары жарияланған кезде бұл сөз дәл емес оқылып, «чиповщик» деп берілген. (Русские летописи … 2005: 268; Эпистолярное наследие … 2014: 95), ал архивтік құжаттың өзінде бұл сөз анық «сиповщик» деп оқылады..

Егер Қайып хан үшін қазақтар мен орыс бодандары (башқұрттар) арасындағы өзара шабуылдар және тұтқындағы адамдарды қайтару мәселесі, кем дегенде оның хатынан байқалғандай, бірінші кезектегі мәселе болмаса, Әбілқайыр үшін бұл мәселелер Ресей мемлекетімен қатынастарда негізгі орын алды. Өз жолдауында ол аға ханның бұйрығымен орыс шегараларына ешкімді жорыққа «жібермегенін» мәлімдей отырып, сонымен қатар «ұрлық жолмен әкелінген әртүрлі орыс және татар тұтқындарының [қазақтарда] бар екенін» мойындаған (Материалы 1936: 278). Елші Тойғанұрдың ауызша хабарлауынша, «орыс тұтқындарының Қайып ханда, оның өзінде және оның қол астындағы иеленушілердің ұлыстарында 200 адам бар» (Материалы … 1936: 279).

Осыған байланысты Әбілқайыр «құнсыз» тұтқындарды өзара «бәрінебәрін» қағидаты бойынша айырбастауды ұсынған (Материалы … 1936: 278). Ал өзара шабуылдарға кінәлілерге қатысты қазақтың ұлыстық билеушісі екі жақтан да шара қолдануды ұсынған: «біз мұнда ақымақ, ессіздерді тыйамыз… сіздердің араларыңызда да сондай ақымақтар болса, сіздер де оларды тыйыңыздар» (Материалы … 1936: 278). Осы мәселелерді шешу үшін Әбілқайыр аға қазақ ханына патша елшісін жіберуді өтінген.

Екі қазақ билеушісінің Ресеймен қарым-қатынастағы басымдықтарының айырмашылығы XVII ғасырдың соңынан бастап қалыптаса бастаған және қарастырылып отырған кезеңде айқын көрінген ерекшеліктермен түсіндіріледі. Бұл уақытта (XVII ғасырдың соңы – XVIII ғасырдың алғашқы онжылдықтары)ойрат (жоңғар) қаупі айтарлықтай күшейіп, қазақ-жоңғар соғыстарының ауқымы кеңейді (Златкин 1983: 217-217; Моисеев 1991: 61-74). Соның салдарының бірі – қазақ иеліктерінің бір бөлігінің орыс шегараларына қарай ығыстырылуы болды, бұл өз кезегінде жекелеген қазақ жасақтарының орыс шегаралық аймақтарына, тіпті орыс иеліктерінің ішкі бөлігіне дейін шабуыл жасауын күшейтіп, жалпы алғанда екіжақты қатынастардың бүкіл түйісу аймағында шиеленісуіне әкелді (Кабульдинов 2001: 12; Кабульдинов 2001: 15-16; Пузанов 2004: 90-104; Маслюженко 2013: 72). Иеліктері барған сайын орыс шегараларына жақындай түскен Әбілқайыр үшін орыс шекаралық тұрғындарымен қарым-қатынас мәселелері Қайып ханға қарағанда әлдеқайда өзекті болды. Қайып ханның иеліктері Ресей шегараларынан алыста, Түркістан қаласы маңында орналасқан еді.

Қазақ билеушілерінің Ресей мемлекетімен дипломатиялық байланыстарының одан әрі дамуы Орталық Азия аймағындағы сыртқы саяси жағдайдың құбылмалылығы аясында өтті. Бұл жағдай Жоңғар хандығы мен Ресей сияқты негізгі акторлардың белсенділігімен байланысты болды. Ресейдің аймақтағы белсенділігі белгілі әрекеттер арқылы көрініс тапты – князь Бекович-Черкасскийдің Хиуаға жорығы, подполковник Бухгольц жасағының Ертіс бойымен ілгерілеуі және басқа да шаралар.

1716 жылғы 11 қыркүйекте Тобольск қаласына «ханның рұқсатымен және бүкіл Қазақ

ордасының атынан» бірнеше қазақ елшісі келеді. Олар өздерімен бірге бұрын Бухгольц жоңғарларға хатпен жіберген, жоңғар тұтқынынан босатылған орыс офицері мен кеңсе хатшысына алып келген. Тобылға келгеннен кейін бірнеше күн өткен соң қазақ елшілері Бекболат Екешев пен Байдаулет Буриевтің мәлімдеуінше, қазақ тарапы көтерген негізгі мәселелер 1714-1715 жылдардағы Шора мен Тойғанұр елшіліктері барысында қойылған мәселелерге едәуір ұқсас болған. Олардың қатарында өзара сауданы қалпына келтіру мәселесі (бұл жолы Қайып хан елшілерінің айтуынша, қазақ көпестерінен бөлек, ол Бұхара көпестері үшін де өтініш жасаған); қазақтардың орыс шекаралық қоныстарына («патша слободаларына») шабуылдарын болдырмау және осыған байланысты Ресей мемлекетімен «мәңгі бейбітшілік» орнату ниеті болған (Памятники … 1885: 152-153).

Алайда бұл жолы қазақ тарапы көтерген мәселелердің ішінде бір маңызды толықтыру болды. Ол – жоңғар факторы еді. 1716 жылы И.Д. Бухгольц экспедициясының сәтсіздігінен кейін бұл фактор қазақтар үшін де, орыс тарапы үшін де ерекше маңызға ие болды. Қайып ханның елшілері өз ханының атынан «контайшымен бірге соғысу», яғни Жоңғарияға қарсы бірлескен әскери әрекеттер үшін одақ құру туралы өтініш білдірді. И.Я. Златкин, ал одан кейін В.А. Моисеев жоғарыда аталған Бекбулат Екешев пен Байдаулет Буриев елшілігінің құжаттарына сүйене отырып, қазақтардың Ресейге дәл осы кезеңде – И.Д. Бухгольцтің сәтсіз әрекеттерінен кейін, орыс-жоңғар қатынастарының шиеленіскен тұсында – жүгінуін осы жағдайды пайдалануға ұмтылыс ретінде бағалайды (Златкин 1983: 226-227; Моисеев 1991: 84). Қазақ елшілерінің Тобылға И.Д. Бухгольц жасағынан жоңғарлардан қайтарып алынған екі орыс тұтқынын алып келуі және қазақтардың «контайшының патшаға қарсы тұрғанынан хабардар болғанын» көрсетуі бұл бағамен келісуге мүмкіндік береді.

В.А. Моисеев, Сібір губернаторы князь М.П. Гагариннің I Пётр патшаға қазақ елшілерімен кездесуден кейін бірден жолдаған баяндамасына сүйене отырып, қазақ өкілдері көтерген мәселелердің қатарында жоңғарларға қарсы одақ құрудан бөлек, қазақтардың «қалалар салуға рұқсат беру және осы жөнінде куәландырушы грамотаны жіберу» туралы ұсынысын да атайды (Моисеев 1991: 83). Алайда құжаттың мазмұны анық көрсеткендей, Сібір губернаторының баяндамасында аталған бұл мәселелер тек орыс-жоңғар қатынастарына қатысты болып, қазақ елшілігіне тікелей байланысты емес еді. Осылайша, 1716 жылы негізгі мәселелер ретінде жоңғарларға қарсы әскери одақ құру, сауда байланыстарын дамыту және жекелеген қазақ жасақтарының орыс шегарасына жасаған шабуылдарына байланысты проблемалар қарастырылды.

Осындай ұсыныстармен қатар қазақ елшіліктері Тобылдан бөлек бір мезгілде Уфа мен Қазанға да жіберілгенімен[11], екіжақты дипломатиялық байланыстарды одан әрі дамыту бастамасы негізінен М.П. Гагаринге тиесілі болды. Ол I Пётр патшаны Қазақ хандығымен байланыстарды қолдаудың қажеттілігіне сендіріп, тиісті жарлық алғаннан кейін, 1716 жылдың қазан айында Қайып ханның ордасына бояр ұлы Никита Белоусов бастаған елшілікті жібереді (Памятники … 1885: 153-156). Белоусовқа берілген нұсқауға сәйкес, сауданы дамытуға жәрдемдесу және қазақ көпестерінің «шегараларда 50 адамнан сауда жасауына» мүмкіндік ашу туралы шешім қабылданды (Памятники … 1885: 155). Сонымен қатар, Белоусовқа қазақтармен әскери ынтымақтастықтың ықтимал шектерін және Қайып ханның саяси әлеуетін анықтау тапсырылды (Памятники … 1885: 155-156). Экономикалық ынтымақтастықты одан әрі дамыту мақсатында Никита Белоусовтың

1717 жылдың күзінде Тобылға қайтып келгенінен кейін Қайып ханға жазылған хатында Сібір губернаторы М.П. Гагарин қазақтар мен бұхарлықтардан Сібір қалаларына сауда үшін келген жағдайда баж салығын алмауға және «сауданы еркін әрі қауіпсіз жүргізуге» уәде береді (Памятники 1885: 157).

Жолда өткізген уақытты қоса есептегенде шамамен 11 айға созылған (1717 ж. 26 қыркүйекте Тобылға қайтып келген) Белоусов елшілігінің материалдары мен нәтижелері қазақ тарапының Ресеймен байланыстарды жалғастыруға ниетті екенін жалпы алғанда растады. Ынтымақтастық саласындағы да, керісінше, қатынастарға кедергі келтірген проблемалық мәселелер де іс жүзінде өзгеріссіз қалды: жоңғарларға қарсы бірлескен күрес, орыс шегарасына жасалатын шабуылдарды тоқтату, кінәлілерді жазалау және тұрақты сауда қатынастарын орнату. Мұның барлығы Гагариннің Қайып ханға жазған хатының мазмұнынан айқын көрінеді (Памятники … 1885: 156-157).

1717 жылы Қазаннан тағы бір орыс елшілігі жіберілді, оны Федор Жилин басқарды (бұл елшілікті, шамасы, Қайып ханнан бұрын келген, бұрыннан белгілі Тойғанұр Құлтабаев ертіп жүрген). Бұл миссияның мән-жайы мен екіжақты қатынастардың кейінгі дамуы туралы мәліметтер қазақ елшілері 1718 жылдың желтоқсанында Қазанға Жилинмен бірге оралған кезде жеткізген қазақ билеушілерінің хаттарынан белгілі.

Қазақ елшілері Тантай батыр мен Тойғанұр Құлтабаев Қазанға барлығы төрт хат («қағаз») жеткізген, олардың алынған уақыты 1718 жылдың 10 желтоқсаны деп белгіленген. Бұл хаттардың екеуі Қайып ханнан (бірі патшаға, екіншісі Қазан билігіне арналған), біреуі Болхаир сұлтаннан (Әбілқайыр ханның інісі), және тағы бірі қазақтардың діни көшбасшысы Сопы Әзізден болған[12].

Қайып хан I Пётр патшаға жазған хатында Жилин жеткізген «алтын мөрмен бекітілген мейірімді хат» үшін де, сондай-ақ ешқандай өтінішсіз қазақ ханына жеткізілген Малдыбай Елболдинді босатқандығы үшін алғыс білдірген. Қайыптың хатынан белгілі болғандай, орыс тарапы көтерген негізгі мәселелер тұтқындарды босату және бірнеше жыл бұрын орыс жерінен қазақ иеліктеріне қашып барып, шекараға бірнеше шабуыл ұйымдастырған «ұры Сеиітқанды» ұстау болған. Алайда патшаның бұйрығына және оны ұстауға жасалған барлық әрекеттерге қарамастан, Қайып өз дәрменсіздігін мойындауға мәжбүр болды, бірақ бұл істі тоқтатпай, міндеттемесін орындауға уәде берді[13].

Өз тарапынан Қайып хан алдыңғы жылдардағыдай сол мәселелерді көтерді – жоңғарларға қарсы бірлескен әрекеттер, шегарада шабуыл жасағандарды жазалау және «саудагер адамдардың қатынасып тұруын» қамтамасыз ету[15].

Қайып хан Қазан губернаторы П.С. Салтыков пен вице-губернатор Н.А. Кудрявцевке[1] жолдаған хатында патшаға жасаған үндеуін іс жүзінде қайталаған. Хан Ресеймен қарым-қатынастағы мақсаттарын мәңгі бейбітшілік орнату және «одақтас болып өмір сүру»[16] ниетімен түйіндеген. Сонымен қатар Қайып Жилиннің өзінде ұзақ бөгеліп қалуын жоңғарлардың қазақтарға жасаған шабуылымен[17] түсіндіруге тырысқан.

Сұлтан Болхаир I Пётр патшаға арналған шағын хатында, оны да қазақ елшісі Тойғанұр Қазанға жеткізген, Ресеймен әскери ынтымақтастыққа ұмтылысын білдіріп былай деп жазған: «сізге хабарлаймын және қызмет етуді қалаймын, ал біздің адамдар ат үстінде қызмет етсе, мен тек ат үстінде ғана емес, жаяу да ақ патшаға қызмет етуге дайынмын»[18].

Сопы Әзізден орыс патшасына жолданған хат ерекше қызығушылық тудырады, ол, ықтимал, Қайып ханның рұқсатынсыз жіберілмеген. Сопылық көшбасшы «біздің [қазақ]

ордамыздың барлық хандары бізге бағынады, біздің сөзімізден шықпайды»[19] деп жазып, осылайша өзінің саяси дербестігін көрсеткенімен, іс жүзінде Қайып ханның алдыңғы барлық хаттарында кездесетін мәселелер шеңберін қайталайды. Сопы Әзіз де патшаға «екі орданың арасында» бейбітшілік орнату қажеттілігі туралы, сондай-ақ мемлекеттер арасындағы бейбіт қатынастарға кедергі келтіретіндерді жазалау жөнінде жазады: «ал қандай ақымақ бүліктер болып, бүлдіруге әкелсе, ондайларды ұстап, жазаға тарту керек», сондай-ақ сауда байланыстарын қалпына келтіру қажеттігін атап өтеді[20].

Қазақтардың діни көшбасшысының өзімен жеке елшілік байланыстар орнату жөніндегі ишарасы да назар аударарлық. Сопы Әзіздің барлық қазақ билеушілерінің өзіне бағыныштылығын атап өткеннен кейін жазған сөздерін дәл осылай түсіндіруге болады: «ал сіздің мейіріміңіз [патша Петр Алексеевич] бізге өз тарапыңыздан ешқандай елші де, хат та жібере алмадыңыз»[21].

Бұл құжаттардың мазмұны қазақ тарапы орнатуды көздеген қатынастар деңгейі нақты міндеттерді шешуге бағытталған әскери одақ ретінде айқындалғанын көрсетеді. Саяси тәуелділік, «жоғары қол астына» өту немесе бодандықты қабылдау туралы сөз жоқ. Керісінше, Қайып хан: «мәңгі бейбітшілік орнатып, одақтас болып өмір сүруді қалаймыз»[22] деп атап көрсетеді.

Алайда «одақтас болып өмір сүруге» деген ниетке қарамастан, оған кедергі келтіретін жағдайлар сақталып отырды. Қазан губернаторы П.С. Салтыковтың Қайып ханға жолдаған жауап хатында (1719 жылдың қаңтарымен даталанады) осы мәселелер атап көрсетілген. Губернатор ең алдымен Қайып ханның қазақ даласында жасырынған қылмыскерлерді, мысалы бұрын аталған Сеитті жазалау жөніндегі уәдесін орындамағанына назар аударады[23]. Сонымен қатар Қазан губернаторы атап өткен тағы бір мәселе – сауда қатынастарының жоқтығы, дәлірек айтқанда, олардың іс жүзінде жүзеге аспауы болды. Бастама қазақ тарапынан шыққанына қарамастан, нақты қадамдар жасалмаған: «Қайып хан өз хаттарында тауарларымен саудагер адамдарын жіберуге уәде еткен еді…, бірақ осы уақытқа дейін олардан тауарлы саудагерлер жіберілген жоқ»[24].

Сонымен қатар, П.С. Салтыков мынадай оқиғаға байланысты таңданысын білдірді: «Абылай сұлтан [Қайып ханның інісі] оларға жіберілген патша елшісі, уфалық Федор Жилинмен бірге келген солдаттардың мылтықтары мен оқ-дәрі сөмкелерін тартып алып, өзінде ұстап, қайтармаған»[25]. Осындай әрекетке наразылық білдіре отырып, ол «ешбір мемлекетте елшілерден қару тартып алу деген мұндай әдет жоқ» екенін атап көрсетеді[26].

1718 жылы тарихнамада дипломатиялық акциялар (елшіліктер, хат алмасу) ретінде бағаланатын тағы бірнеше оқиғалар орын алды. Бұл Сібір губернаторы князь М.П. Гагариннің 1717 жылдың соңында Қазақ хандығы аумағына Борис Брянцевті, Яков Тарыштинді және Қабай Мамеевті жіберуіне қатысты. Осы ретте елшіліктің басшысы немесе елші ретінде Борис Брянцев аталады (Басин 1965: 43; Басин 1969: 71; Ерофеева 2007: 154). Алайда Брянцев миссиясына қатысты құжаттар оны біржақты тек дипломатиялық деп бағалауға толық мүмкіндік бермейді. Дегенмен, сыртқы белгілер – қазақ билеушілеріне баруы, соның ішінде Қайып ханның ордасында болуы және оларға «хаттар» тапсыруы бұл оқиғаның ресми дипломатиялық сипатта болғанын көрсететіндей (Памятники … 1885: 157-163).

Брянцев миссиясы, кем дегенде құжаттар көрсеткендей, Сібір губернаторы Матвей

Гагарин тарапынан қазақ даласындағы жағдай туралы «нақты мәлімет алу» мақсатында ұйымдастырылған. Яғни негізгі мақсат жағдайды барлау, соның ішінде Қазақ хандығының ішкі жағдайынан гөрі, тіпті көбірек оның сыртқы ахуалы туралы ақпарат жинау болған. Әңгіме ең алдымен қазақтардың жоңғарлармен қарым-қатынасына қатысты.

В.Я. Басин Брянцевтің «I Пётр патшаның жарлығы және Сібір губернаторы М.П. Гагариннің бұйрығы бойынша жіберілгенін» жазғанымен (Басин 1965: 43; Басин 1969: 71), экспедиция барысында Тобылға кезең-кезеңімен жіберілген есептерде, қазақ билеушілерімен кездесулер мен мәлімет жинау кезінде «елшілер» тарапынан патша жарлығына бірде-бір рет сілтеме жасалмаған. Керісінше, миссия құжаттарында Брянцев пен оның серіктерінің қазақтарға «сіздің мәртебеңіздің жарлығы бойынша», яғни Сібір губернаторының бұйрығымен жіберілгені үнемі атап көрсетіледі (Памятники … 1885: 157-163). Бұл, мысалы, 1716 жылы Белоусовқа берілген нұсқаудан ерекшеленеді, онда нақты «ұлы мемлекеттік жарлық бойынша және Сібір губернаторының бұйрығымен» деп көрсетілген (Памятники … 1885: 153).

1718 жыл ішінде Брянцев миссиясы жүзеге асырылып жатқан кезеңде Тобылға бірнеше қазақ елшілері келіп жетті: 1-мамырда Елмет Баулуков келіп, үш хат әкелді: бірі Қайып хан мен Әбілқайыр ханнан, бірі Мамай сұлтан мен Әбілқайыр ханнан, және бірі Қайып хан мен оның ұлы Батыр сұлтаннан, сондай-ақ Мамай сұлтаннан ауызша хабар жеткізді; 7 қазанда Әбілқайыр ханнан елшілер Сапа батыр мен Итмамет батыр келді; ал 28 қазанда Қайып ханнан Байбек пен Төлебай батырлар жетті (Памятники … 1885: 163-167).

Қазақ билеушілері хаттарында және елшілері арқылы көтерген мәселелер жолданған тұлғаның мәртебесіне байланысты өзгеріп отырды. Мыслаы, Әбілқайыр ханның жиені Мамай сұлтан жергілікті мәселені, яғни башқұрттардың қазақтардан көп мөлшерде жылқы айдап әкетуін көтерген. Ұлыстық хан Әбілқайыр мәселені кеңірек қойған, қазақтар мен орыс бодандары арасындағы өзара шабуылдар, жоңғарларға қарсы бірлескен әрекеттер және «саудагер адамдардың қатынап тұруы» мәселелері. Ал қазақтардың аға ханы Қайып жоңғар қонтайшысына қарсы бірлескен әскери әрекеттерге, екіжақты елшілік байланыстарға және басқа да бірқатар мәселелерге ерекше назар аударған.

Көріп отырғанымыздай, мәселелер шеңбері іс жүзінде өзгеріссіз қалуда, яғни жоңғарларға қарсы әрекеттер, өзара сауда және қазақтар мен орыс бодандары арасындағы өзара шабуылдар.

Тарихнамада 1718 жылғы Федор Жилин мен Борис Брянцев миссияларына байланысты дипломатиялық оқиғалар, сондай-ақ қазақтардың жауап елшіліктері мен біршама қарқынды хат алмасу империяға дейінгі кезеңдегі қазақ-орыс дипломатиялық байланыстарының қалпына келу кезеңін аяқтайды деп қарастырылады. Хронологиялық тұрғыдан осы кезеңнің соңғы дипломатиялық оқиғасы ретінде бұрын аталған Қазан губернаторы П.С. Салтыковтың Қайып ханға жазған, 1719 жылдың басымен даталанатын жауап хаты көрсетіледі (Ерофеева 2007: 154-156).

Қолда бар дереккөздер, соның ішінде зерттеушілер тарапынан аз немесе мүлде пайдаланылмағандары да, бұл кезеңнің уақыттық шеңберін белгілі бір дәрежеде нақтылауға мүмкіндік береді. Архивтік материалдар арасында империяға дейінгі кезеңдегі қазақ-орыс қатынастары тарихындағы тағы бір дипломатиялық эпизодқа қатысты құжаттар анықталды, ол 1720 жылмен даталанады.

Зерттеушілерге қазақтардың Ресеймен империялық мәртебе жағдайындағы дипло-

матиялық қатынастарының келесі кезеңі басталатын оқиға белгілі. Әңгіме 1726 жылдың басында Санкт-Петербургке Кіші жүз қазақтарының бір бөлігінің мүддесін білдірген қазақ елшісі Қойбағар Қобяковтың келуі туралы болып отыр. Өзімен бірге әкелген хатында қазақ «иеленушілері» тұтқындарды өзара босату туралы ұсыныстар жасағанымен қатар27, елші Қобяков «бұдан шамамен алты жыл бұрын олар өз елшісі Шахмамет Мырзаны Сібірге жібергенін, оның жанында айырбас үшін он бес орыс тұтқыны болғанын, бірақ сол елші осы уақытқа дейін қайтып оралмағанын және ол туралы ешқандай хабар жоқ екенін» жеткізген (Под стягом … 1992: 362).

Бұл мәлімет Сібірге, яғни Тобылға жіберілген елшіліктің уақытын анықтауға мүмкіндік береді. Егер Қобяковтың 1726 жылдың қаңтарында жасаған хабарламасынан «шамамен алты жыл» дегенді тура есептесек, онда Шахмамет мырзаның елшілігі Қазақ хандығынан Ресей аумағына шамамен 1719-1720 жылдары жіберілгені анықталады. Бұл елшілік туралы жоғарыда айтылған деректерден басқа қандай да бір қосымша мәліметтер белгісіз болып келген.

РМҚАА қорларынан жаңадан анықталған құжаттар қазақ елшілігінің Тобылда ұсталып қалу себептерін ішінара айқындауға мүмкіндік береді. Атап айтқанда, кейбір қосымша жайттарды нақтылауға болады. №248 «Сенат және оның мекемелері» қоры материалдарының арасында 1720 жылы Сібір губерниясында болған қазақ елшілері туралы мәліметтер қамтылған шағын іс бар[28].

Оқиғалардың хронологиялық жақындығы мен өткен орны Шахмамет мырза бастаған елшілікті аталған құжаттарда көрсетілген елшілікпен байланыстыруға мүмкіндік береді. 1720 жылдың көктемінде саны «жүз елу және одан да көп» болатын қазақ жасағы орыс шекаралық ауылдарына шабуыл жасап, сондай-ақ барабин татарларына басып кіріп, оларды тонап, шамамен жеті жүз адамды тұтқынға алып, бес мың жылқыны айдап әкеткен[2]. Осы оқиғаға байланысты сол уақытта Тобылда болған бес қазақ елшісі ұсталып қалды. 1720 жылдың маусым айында Сенат жаңа Сібір губернаторы князь А.М. Черкасскийге елшілік құрамындағы «ең таңдаулы адамдарды» Тобылда ұстап, қалғандарын босатуды тапсырды, сонымен қатар қазақтардан тұтқынға алынған адамдар мен мүлікті қайтару және «бұдан былай мұндай зиян келтірмеу»[30] шартын қойды. Алайда қыркүйек айында жаңа бұйрық шығып, қазақ елшілерін әрі қарай ұстау мәселесі Сібір губернаторының[31] өз қарауына берілді. Өкінішке қарай, басқа мәліметтер келтірілмегендіктен, елшілердің кейінгі тағдыры белгісіз күйінде қалып отыр. Егер Шахмамет мырза елшілігі мен Тобылда болған елшіліктің бір екендігі туралы болжам дұрыс болса, онда жағдай мынадай көрініс табады. Қазақ-орыс шегарасындағы шиеленіс күшейген кезеңде Тобыл құрамында бес адамнан тұратын қазақ елшілігі келді, олардың негізгі мақсаттарының бірі қазақ көшпелілерінде ұсталған орыс тұтқындарын Ресей аумағында ұсталған қазақтармен айырбастау болған. Елшілікті Шахмамет мырза басқарған. Қазақтардың Ресей жеріне жасаған шабуылына байланысты қатынастардың шиеленісуі салдарынан елшілердің бір бөлігі бірнеше жыл бойы Тобылда ұсталып қалған.

Талқылау

Тарихнамада екіжақты байланыстардың қалпына келуі әртүрлі уақыттармен және

оқиғалармен (елшіліктермен) даталанады, бұл зерттеушілер үшін дереккөздердің қолжетімділігіне және оларды зерттеу тереңдігіне байланысты. Зерттеушілер дипломатиялық байланыстардың қайта жандануын 1716 жылы Тобылда қазақтардың ұлы ханы Қайыптың елшілері Бекбулат Екешев пен Байдаулет Буриевтің келуімен байланыстырады (Жаппасов 2011: 56) немесе 1717 жылы Федор Жилин бастаған орыс елшілігінің Қайып хан ордасына жіберілуімен байланыстырады (Дүйсен 2018: 67).

Алайда ең негізделген даталау – әлі В.Я. Басин ұсынған және бірқатар қазіргі зерттеушілер қолдаған 1715 жыл болып табылады. Бұл кезде қазақ-башқұрт қатынастарын реттеу мақсатында сол жылдың қыркүйегінде Уфаға Тойгунур Култабаев бастаған қазақ елшілігі келген (Басин 1969: 68; Ерофеева 2007: 154). Шынында да, қазақ-орыс дипломатиялық байланыстарының қалпына келуіне қатысты ең ерте құжаттар 1715 жылдың өзінде-ақ байланыстардың болғанын растайды[32] (Материалы … 1936: 278-279; Русские летописи … 2005: 267-271). Сонымен қатар, қолда бар құжаттар қазіргі тарихнамада қабылданған Қазақ хандығы мен Ресей арасындағы дипломатиялық байланыстардың қалпына келу хронологиясын түзетуге және олардың басталуын бұдан да ертерек кезеңге жатқызуға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Осылайша, империяға дейінгі кезеңдегі қазақ-орыс дипломатиялық байланыстарының қалпына келуі ретінде сипаттауға болатын кезең 1714 жылдың соңынан, яғни ұзақ үзілістен кейін тұрақты елшілік байланыстардың жаңа кезеңі басталған уақыттан бастап 1720 жылға дейінгі аралықты қамтиды. Осы жылдан кейін екіжақты қатынастар қайтадан бірнеше жылға үзіліске ұшырайды.

1714-1720 жылдар аралығындағы екіжақты дипломатиялық байланыстардың күшею кезеңі оны қазақтардың Ресей империясына қосылуының басталуына апаратын саты ретінде сипаттауға негіз бермейді. Өзара елшіліктер құжаттарында қосылу немесе бодандық туралы ешқандай мәліметтер жоқ. Жолданған хаттар мәтіндерінде (орыс тіліндегі нұсқаларында) тараптардың тең емес мәртебесін көрсететін дипломатиялық формулалар кездескеніне қарамастан, зерттеушілер бұған назар аударғанымен, талқыланған мәселелердің мазмұны мен көтерілген сұрақтар ауқымы тек Ресей мемлекетінің ғана емес, Қазақ хандығының да дербес мәртебеге ие болғанын айқын көрсетеді. Осы қайшылыққа назар аударған Р.Ю. Почекаев оны сол кезеңдегі Ресейдің елшілік кеңсе дәстүрінің ерекшеліктерімен түсіндіреді (Почекаев 2019). Сонымен қатар қалыптасқан қатынастар сипаты, кем дегенде дипломатиялық байланыстар деңгейінде, қазақ тарапы ұсынған «мәңгілік бейбітшілік және одақтасып өмір сүру» формуласына сәйкес өзара қатынастар орнатуға ұмтылысты көрсетеді.

Жалпы алғанда, зерттеу барысында осы кезеңде 12 дипломатиялық оқиға анықталды: 3 орыс елшілік миссиясы (Белоусов (1716-1717 жж.), Жилин (1717-1718 жж.), Брянцев (1717-1718 жж.) және қазақтардың ұлы ханы Қайыпқа арналған, 1719 жылы жазылған Қазан губернаторы П.С. Салтыковтың 1 хаты (ол, шамасы, қазақ елшілері Тантай батыр мен Тойгунур Култабаев арқылы жіберілген), сондай-ақ 8 қазақ елшілік миссиясы (Шора (1714-1715 жж.), Тойғанұр мен Шора (1715-1716 жж.), Бекболат пен Байдаулет (1716 ж.), Елмет (1718 ж.), Сафа батыр мен Итмамет батыр (1718 ж.), Байбек батыр мен Төлебай

батыр (1718 ж.), Тантай батыр мен Тойгунур (1718-1719 жж.), Шахмамет мырза (1720 ж.).

Дереккөздерді талдау осы кезеңде қазақ және орыс тарапына екіжақты дипломатиялық байланыстардың көпдеңгейлі сипаты қалыптасқанын көрсетеді. Яғни, патша тарапынан Қазақ хандығына жіберілген елшілер немесе керісінше, ұлы қазақ ханының Ресейге жолдаған елшіліктері мен «хаттарымен» қатар, «аймақ» пен «аймақ» деңгейіндегі көлденең байланыстар да жолға қойылған. Мысалы, Сібір әкімшілігі мен жекелеген қазақ хандары мен сұлтандары арасында осындай байланыстар орнаған.

Жалпы алғанда, дипломатиялық қатынастар екі тараптың байланыстарды қайта қалпына келтіруге және одан әрі жалғастыруға ұмтылғанын көрсетеді. 1717 жылға қарай дипломатиялық байланыстар барысында көтерілген негізгі мәселелер шеңбері айқын қалыптасты: жоңғарларға қарсы бірлескен күрес, шегаралық аймақтарға жасалатын шабуылдарды тоқтату және кінәлілерді жазалау, тұтқындармен алмасу, сондай-ақ тұрақты сауда қатынастарын орнату.

Алғыс

Автор К.Г. Акановқа мақаланы ғылыми-редакциялық сүйемелдегені үшін алғыс білдіреді.

Ескертпелер

1. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. Российский государственный архив древних актов (далее РГАДА). ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 614 об.
2. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. РГАДА. ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 615 об.
3. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. РГАДА. ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 614 об.–615.
4. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. РГАДА. ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 614–615 об.
5. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. РГАДА. ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 615 об.
6. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. РГАДА. ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 615.
7. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. РГАДА. ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 615–615 об.
8. Приезд в Тобольск к сибирскому губернатору князю Матвею Гагарину двух посланцев из Киргиз-Кайсацкой орды с прошением. РГАДА. ф. 122, оп. 1. 1716 г., д. 3. л. 1.
9. Приезд в Тобольск к сибирскому губернатору князю Матвею Гагарину двух посланцев из Киргиз-Кайсацкой орды с прошением. РГАДА. ф. 122, оп. 1. 1716 г., д.

3. л. 1.
10. Приезд в Тобольск к сибирскому губернатору князю Матвею Гагарину двух посланцев из Киргиз-Кайсацкой орды с прошением. РГАДА. ф. 122, оп. 1. 1716 г., д. 3. л. 1-2 об.
11. Приезд в Тобольск к сибирскому губернатору князю Матвею Гагарину двух посланцев из Киргиз-Кайсацкой орды с прошением. РГАДА. ф. 122, оп. 1. 1716 г., д. 3. л. 1.
12. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 5–7, 15об.-18об.
13. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 5об., 15.
14. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 6, 15об.
15. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 6–7, 15 об–16.
16. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 7, 16 об.
17. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 8, 17.
18. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 9 об.,18.
19. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 9, 17 об.
20. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 9 об, 18.
21. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 9, 18.
22. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 7, 16 об.
23. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 12, 19.
24. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и

пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 12об., 19об.

25. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 12об., 19об.
26. Перевод с грамоты к государю Петру I от киргиз-кайсацкого владельца Каипа хана о бытии в вечном мире и союзе, и о восстановлении взаимной торговли и пересылки. РГАДА. ф. 122. 1718 г., оп. 2. д. 2, л. 13,19об.
27. Письмо старшин Младшего жуза императору Петру I, посланное с казахским послом Кабанаром Кобяковым. Архив внешней политики Российской империи. ф.122, оп. 1, д. 1, л. 39–39 об.
28. Дело о посылке в Казахскую Орду представителя ее в Сибирской губернии для урегулирования взаимоотношений между казахами и барабинскими татарами. РГАДА. ф. 248, оп. 4, кн. 156, л. 471–478 об.
29. Дело о посылке в Казахскую Орду представителя ее в Сибирской губернии для урегулирования взаимоотношений между казахами и барабинскими татарами. РГАДА. ф. 248, оп. 4, кн. 156, л. 471, 474.
30. Дело о посылке в Казахскую Орду представителя ее в Сибирской губернии для урегулирования взаимоотношений между казахами и барабинскими татарами. РГАДА. ф. 248, оп. 4, кн. 156, л. 474 об.
31. Дело о посылке в Казахскую Орду представителя ее в Сибирской губернии для урегулирования взаимоотношений между казахами и барабинскими татарами. РГАДА. ф. 248, оп. 4, кн. 156, л. 477.
32. Справка Тобольской губернской канцелярии об установлении мирных отношений между киргиз-кайсаками и Россией и объединении их совместных усилий на борьбу с калмыками. РГАДА. ф. 248, оп. 7, кн. 373, д. 19, л. 614-615 об.

Әдебиеттер тізімі

Басин В.Я. О русско-казахских дипломатических отношениях в начале XVIII века. *Известия Академии наук Казахской ССР. Серия общественных наук.* 1965. Вып. 5. С.39-51.

Басин В.Я. Казахстан в системе внешней политики России в первой половине XVIII века. *В: Казахстан в XV-XVIII веках (Вопросы социально-политической истории)*. Алма-Ата: Наука, 1969. С.50-145.

Басин В.Я. *Россия и казахские ханства в XVI-XVIII вв.: Казахстан в системе внешней политики российской империи.* Алма-Ата: Наука. 1971. 276 с.

Дүйсен С.Ж. *Қазақстан дипломатиясы (тарихы аспект).* Астана, 2018. 336 б.

Ерофеева И.В. *Хан Абулхаир: полководец, правитель, политик.* Алматы: Дайк-Пресс. 2007. 456 с.

Жаппасов Ж.Е. *XVI-XVIII ғғ. қазақ-орыс қарым-қатынастарының тарихы*. Алматы: Қазақ университеті. 2011. 147 б.

Златкин И.Я. *История Джунгарского ханства 1635-1758 гг*. Москва: Наука. 1983. 333 с.

Кабульдинов З.Е. *О набегах казахов Среднего жуза на внутреннюю сторону в XVII- конце XVIII веков.* Омск: Изд-во ОмГАУ. 2001. 12 с.

Кабульдинов З.Е. *О появлении казахов во внутренних российских уездах Оренбургского края в XVI – начале XVIII в.* Уржумка: научный журнал. 2002. No.1(7), с.13-18.

Казахско-русские отношения в XVI-XVIII веках (сборник документов и материалов). Алма-Ата: Изд. АН КазССР. 1961. XVI+743 с.

Маслюженко Д.Н. Казахи на территории Среднего Притоболья в XVI-XIX вв. *Вестник Курганского государственного университета. Серия Гуманитарные науки.* 2013. No.4, с.71-74.

Материалы по истории Башкирской АССР. Ч. 1: Башкирские восстания в XVII и первой половине XVIII вв. Москва; Ленинград: Изд-во Академии наук СССР. 1936. 630 с.

Моисеев В.А. *Джунгарское ханство и казахи (XVII-XVIII вв.).* Алма-Ата: Гылым. 1991. 238 с.

Памятники Сибирской истории XVIII века. Кн. 2: 1713-1724. Санкт-Петербург: Типография Министерства внутренних дел. 1885. XXIV+541 с.

Под стягом России: Сборник архивных документов. Москва: Русская книга. 1992. 432 с

Почекаев Р.Ю. Мнимый сюзеренитет: московские цари и казахские ханы (по русскоязычным посольским документам конца XVI – начала XVIII вв.). *Электронный научно-образовательный журнал «История».* 2019. Т. 10. Выпуск 1 (75). https://history.jes.su/s207987840002567-2-1/. DOI: 10.18254/S0002567-2-1

Пузанов В.Д. Русско-казахские отношения на юге Сибири (конец XVII-XVIII вв.). *Западная Сибирь: прошлое, настоящее и будущее.* Сургут: Диорит. 2004. с. 90-104.

Русские летописи и официальные материалы XVI – первой половины XVIII вв. о народах Казахстана. Т. 2. Алматы: Дайк Пресс. 2005. 448 с.

Словарь русского языка XI-XVII вв. Вып. 24. Москва: Наука. 2000. 254 с.

Эпистолярное наследие казахской правящей элиты 1675-1821 гг. Сборник исторических документов в 2-х томах. Т. I. Письма казахских правителей. 1675-1780 гг. Алматы: АО «АБДИ Компани». 2014. 696 с.

References

Basin V.Ya. O russko-kazakhskikh diplomaticheskikh otnosheniyakh v nachale XVIII veka. *News of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR. Social Science Series.* 1965. Issue 5. pp.39-51. (in Russian)

Basin V.Ya. Kazakhstan v sisteme vneshnei politiki Rossii v pervoi polovine XVIII veka. *In: Kazakhstan in the 15th-18th centuries (*Questions of socio-political history). Alma-Ata: Nauka. 1969. Pp.50-145. (in Russian)

Basin V.Ya. Rossiya i kazakhskie khanstva v XVI-XVIII vv.: Kazakhstan v sisteme vneshnei politiki rossiiskoi imperii. Alma-Ata: Nauka. 1971. 276 p. (in Russian)

Dyisen S.Zh. *Kazakstan diplomatiyasy (tarikhy aspekt).* Astana. 2018. 336 p. (in Kazakh)

Epistolyarnoe nasledie kazahskoj pravjashhej jelity 1675-1821 gg. Sbornik istoricheskih dokumentov v 2-h tomah. T. I. Pis'ma kazahskih pravitelej. 1675-1780 gg. Almaty: AO «ABDI Kompani». 2014. 696 p. (in Russian)

Erofeeva I.V. *Khan Abulkhair: polkovodets, pravitel, politik.* Almaty: Daik-Press. 2007. 456 p. (in Russian)

Kabuldinov Z.E. *O nabegakh kazakhov Srednego zhuza na vnutrennyuyu storonu v XVII- kontse XVIII vekov*. Omsk: Izd-vo OmGAU. 2001. 12 p. (in Russian)

Kabuldinov Z.E. *O poyavlenii kazakhov vo vnutrennikh rossiiskikh uezdakh Orenburgskogo kraya v XVI – nachale XVIII v.* Urzhumka: scientific journal. 2002. No.1(7), pp.13-18. (in Russian)

Kazahsko-russkie otnoshenija v XVI-XVIII vekah (sbornik dokumentov i materialov). Alma-Ata: Izd. AN KazSSR. 1961. XVI+743 (in Russian)

Maslyuzhenko D.N. Kazakhi na territorii Srednego Pritobolya v XVI-XIX vv. *Bulletin of the Kurgan State*

University. Series "Humanities". 2013. No.4, pp.71-74. (in Russian)
Materialy po istorii Bashkirskoj ASSR. Ch. 1: Bashkirskie vosstanija v XVII i pervoj polovine XVIII vv. Moskva; Leningrad: Izd-vo Akademii nauk SSSR. 1936. 630 (in Russian)
Moiseev V. A. *Dzhungarskoe khanstvo i kazakhi (XVII-XVIII vv.)* Alma-Ata: Gylym. 1991. 238 p. (in Russian)
Pamyatniki Sibirskoi istorii XVIII veka. Kn. 2: 1713-1724. St. Petersburg: Printing house of the Ministry of Internal Affairs. 1885. XXIV+541 p. (in Russian)
Pod styagom Rossii: Sbornik arkhivnykh dokumentov. Moscow: Russkaya kniga. 1992. 432 p. (in Russian)
Pochekaev R. Yu. Mnimyi syuzerenitet: moskovskie tsari i kazakhskie khany (po russkoyazychnym posolskim dokumentam kontsa XVI – nachala XVIII vv.) *Istoriya.* 2019. Vol.10, Issue.1(75). URL: https://history.jes.su/s207987840002567-2-1/. DOI 10.18254/S0002567-2-1. (in Russian)
Puzanov V.D. *Russko-kazakhskie otnosheniya na yuge Sibiri (konets XVII-XVIII vv.).* Western Siberia: past, present and future. Surgut: Diorit. 2004. Pp.90-104. (in Russian)
Russkie letopisi i ofitsialnye materialy XVI – pervoi poloviny XVIII vv. o narodakh Kazakhstana. Volume 2. Almaty: Daik Press. 2005. 448 p. (in Russian)
Slovar russkogo yazyka XI-XVII vv.. Issue 24. Moscow: Nauka. 2000. 254 p. (in Russian)
Zhappasov Zh.E. *XVI-XVIII gg. kazak-orys karym-katynastarynyn tarikhy.* Almaty: Kazakh University. 2011. 147 p. (in Kazakh)
Zlatkin I.Ya. *Istoriya Dzhungarskogo khanstva 1635-1758 gg.* Moscow: Nauka, 1983. 333 p. (in Russian)

Information about authors

Nikolay S. Lapin – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of Department, Research Institute for Jochi Ulus Studies, 010000, 15B Pushkin str., Astana, Kazakhstan. https://orcid.org/0000-0001-6459-7676, lapin.79@mail.ru

Авторлар туралы мәліметтер

Николай Сергеевич Лапин – тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, бөлім меңгерушісі, Жошы Ұлысын зерттеу ғылыми институты, 010000, Пушкин к-сі. 15Б, Астана қ., Қазақстан. https://orcid.org/0000-0001-6459-7676, lapin.79@mail.ru

Сведения об авторах

Николай Сергеевич Лапин – кандидат исторических наук, ассоциированный профессор (доцент), руководитель Отдела, Научный институт изучения Улуса Джучи, 010000, ул. Пушкина, 15 Б, г. Астана, Казахстан. https://orcid.org/0000-0001-6459-7676, lapin.79@mail.ru

Disclosure of conflict of interest information. The author claims no conflict of interest / ***Мүдделер қақтығысы туралы ақпаратты ашу.*** Автор мүдделер қақтығысының жоқтығын мәлімдейді. ***/ Раскрытие информации о конфликте интересов.*** Автор заявляет об отсутствии конфликта интересов. /

Information about the article / Мақала туралы ақпарат / Информация о статье /
Редакцияға түсті / Поступила в редакцию / Entered the editorial office: 10.01.2025
Рецензенттер мақұлдаған / Одобрена рецензентами / Approved by reviewers: 10.02.2025.
Жариялауға қабылданды / Принята к публикации / Accepted for publication: 30.09.025